

M^a X. Bugarín López (2004): “O galego no *Faro de Vigo* na década dos trinta”, en R. Álvarez / F. Fernández Rei / A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, vol. 1, 173-180.



You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

O GALEGO NO *FARO DE VIGO* NA DÉCADA DOS TRINTA

María Xesús Bugarín López

Instituto da Lingua Galega. Universidade de Santiago de Compostela

No século XIX existían xornais redactados exclusivamente en castelán, outros nos que se combinaba o castelán co galego –*El Herald Gallego* (Ourense), *La Lira* (A Coruña), *Mi Tierra* (Vilagarcía)...–, mais tamén algúns, os menos, nos que o galego era a única lingua empregada –*O Vello do Pico Sacro* (A Coruña), *O Tío Marcos da Portela* (Ourense), *O Galiciano* (Pontevedra), *A Tía Catuxa* (Pontevedra), *A Monteira* (Lugo) (Fernández, 1981, p. 166.). Sen embargo será agora, nestes primeiros anos do século XX, cando un maior número de publicacións saían á luz. É un tipo de prensa sen tendencias políticas radicais e dedicada á información xeral: información local, de España e do mundo, publicidade, ecos de sociedade, prezos do mercado... E aínda que iso é o maioritario seguen existindo outras tendencias.

Pasan os anos e a pesar de seren moitas as reivindicacións que se facían no nome de Galicia non existía, fóra de moi reducidos círculos intelectuais, unha conciencia da lingua galega como posible lingua de primeiro rango. Será no ano 1915 cando desde a revista *Estudios Gallegos* xurda a idea da defensa do idioma propio, idea que será recollida por Antón Villar Ponte e que verá resultados na creación das Irmandades da Fala e no seu medio de divulgación *A Nosa Terra*. Catro anos máis tarde aparecerá *Nós*.

Xa na década dos trinta verémo-lo fin da ditadura de Primo de Rivera, o goberno de Berenguer, o goberno de Aznar-Romanones, a IIª República e, finalmente, os primeiros anos da ditadura franquista. Dentro deste período de revolta política, Castelao pronuncia un discurso nas Cortes en defensa da lingua galega, nace o Partido Galeguista, prodúcese a convocatoria, a campaña e o referendo do Estatuto de Autonomía de Galicia, etc.

Todo o anteriormente sinalado levoume a querer investigar esa década, por confluíren nela unhas circunstancias políticas moi diversas e de diferente repercusión para Galicia. E escollín o *Faro de Vigo* por ser un xornal que consegue saír á rúa dunha maneira ininterrompida desde a súa fundación o día 3 de novembro de 1853, por Ángel de Lema y Marina.

Desde unha perspectiva política o xornal foi considerado por autores como José Altabella e Francisco Leal Insua na súa obra *Faro de Vigo y su proyección histórica* (1965) como posuidor dunha estricta independencia de criterio e alleo a tendencias políticas. No período do que se ocupa a miña investigación atopei no *Faro de Vigo* do venres 25 de xullo de 1930 unha declaración de principios da propia publicación da que saliento unha frases interesantes a este respecto:

“Las páginas del FARO DE VIGO durante toda su larga existencia (...) han estado al servicio de Galicia de un modo preferentísimo y en ellas han sido recogidas cuantas aspiraciones tendían al mejor progreso y bienestar de los pueblos de la región.”

“(...) Por ello se impone ahora con el plausible despertar que se observa en ciudades, villas y aldeas, que llevemos por delante, en el afianzamiento de la personalidad regional, la fe en nuestro valer y la unión, que es la fuerza, en el proceder. Y a la vanguardia de este mínimo pero primordial programa estará siempre FARO DE VIGO (...)”

Mais todas esas ansias teñen en ocasións o seu límite, e na prensa examinada puider atopar referencias directas da actuación da censura a través de notas como “Este número ha sido visado por la censura” ou “Visado por la censura”. Cronoloxicamente estamos dentro do mes de xaneiro de 1930, baixo a dictadura de Primo de Rivera, e nos meses de marzo, abril e xullo de 1936, xusto antes da guerra civil e baixo o goberno de Aznar e de Casares Quiroga, finais da 2ª República.

Tendo en conta pois estas circunstancias políticas, vou entrar no que é o obxectivo do relatorio: o uso do galego.

Para a elaboración do traballo fixen a escolla dun xornal por mes durante o período comprendido entre xaneiro de 1930 e decembro de 1939, procurando, dentro do posible, que non coincidiran na elección meses e días da semana –debemos recordar que naquela época non se publicaba os luns–. Ademais, evitei intencionadamente os días festivos do tipo Ano Novo, Reis... pois implicarían alteracións respecto ó formato ou composición habitual do periódico.

A través destes dez anos os xornais consultados, 120 en total, evidenciarán diferencas debidas, en parte, ós cambios políticos. A súa morfoloxía externa presenta unhas dimensións de páxina de 63 × 43 cm., cunha mancha de 58 × 37,5 cm. O seu contido aparece distribuído na páxina en sete columnas do mesmo ancho. A diferenza virá no número de páxinas xa que a tirada pode oscilar entre as oito e as doce antes da guerra civil para logo descender a seis ou catro páxinas xa que nos últimos tempos tiveron que afrontar-la restricción sobre o uso do papel.

No meu estudio soamente tiven en conta os apartados escritos na súa totalidade en galego, desbotando das medicións porcentuais os textos bilingües. Se os tivese presentes, os índices subirían, xa que no decurso da indagación atopei textos destas características como os episodios da obra escrita por Amador Montenegro Saavedra titulada *Juan y yo* na que falan dous personaxes, un en castelán e o outro en galego (15/7/1930); os escritos nos que se intercalan poemas ou cántigas en galego; ou un artigo que fala, en

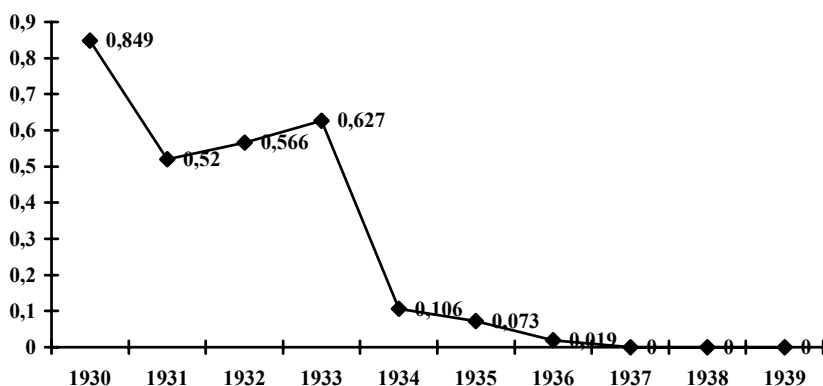
castelán, sobre as actividades dos grupos Ultraia e que seguidamente recolle o seu decálogo sen facer uso da traducción (12/2/1932). Tamén o galego aparece ás veces como encabezamento dunha crónica ou como título dalgunha conferencia, por exemplo, *Galicia, entidade etnográfica*, de V. Risco (1/9/1930) e incluso existe unha sección máis ou menos periódica en castelán co nome de *Cousas do día*. Recollín estes datos como indicadores dunha actitude que non parece rexeita-lo uso do galego dunha maneira drástica.

Chegamos así, despois destas aclaracións, ós datos concretos referidos a textos escritos integramente en galego extraídos dos xornais. En primeiro lugar verémo-la media anual de uso da lingua galega fronte ó castelán.

ANO	TOTAL
1930	0,849%
1931	0,52%
1932	0,566%
1933	0,627%
1934	0,106%
1935	0,073%
1936	0,019%
1937	0%
1938	0%
1939	0%

Con estas referencias vexamos graficamente a evolución do uso do galego entre os anos 1930-1939.

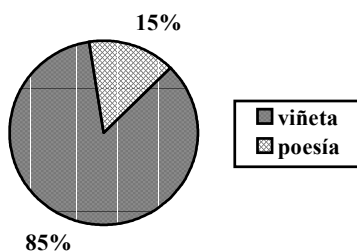
Media anual de uso do galego



Nun primeiro achegamento ós datos porcentuais podemos observar que o uso medio anual do galego non chega ó 1%.

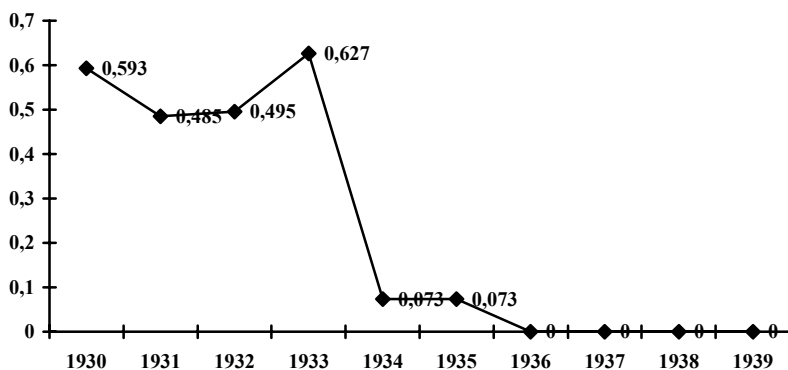
Nunha análise máis detallada, vemos que o uso do galego fronte ó castelán cae durante os gobernos de Berenguer e de Aznar-Romanones. Despois terá un pequeno auxe –pois é tan só dun 0,1%– nos primeiros anos da 2ª República para seguidamente precipitarse de xeito ben pronunciado no ano 1934 e continuar nese descenso ata que coa guerra civil española desapareza por completo. Nun principio resulta estraño que o uso decreza nuns anos que politicamente aínda serían viables para a expresión en lingua galega. Por todo iso examinarei detidamente ese emprego por ámbitos. Con respecto ás cifras recollidas no ano 1936 hai que sinalar que corresponden a antes do mes de xullo. A partir de aí, e nos anos vindeiros, os xornais vanse converter en listas de donativos na súa case totalidade.

Porcentaxes de uso por ámbitos



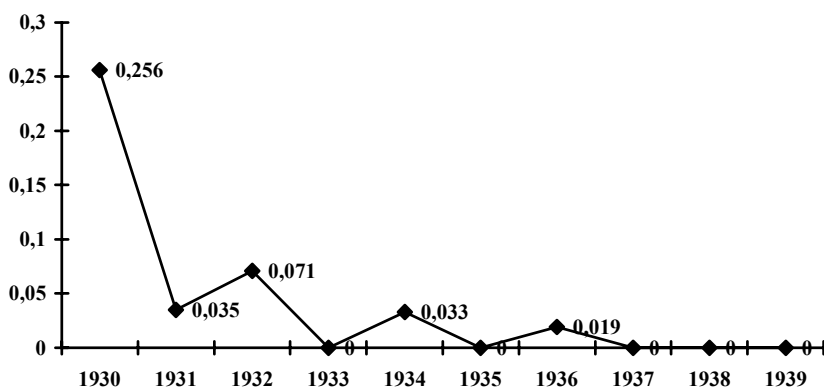
O gráfico amosa unha pobreza na variedade de uso por ámbitos xa que só se emprega o galego en viñetas e poesías. Dentro destes resultados, cómpre salienta-la importancia que, porcentualmente, teñen as viñetas dentro do contido fronte á poesía.

Unha vez vista esta división de uso vou tentar profundar no súbito descenso no ano 1934. Percorrendo os días da semana investigados encontrei que son os xoves e os domingos os que posúen o maior índice de uso fronte ó resto. E son as viñetas as que, con esa periodicidade, empregan o galego como lingua habitual. Vexamos un gráfico coa súa evolución nos dez anos investigados:



Desde o ano 1930 e ata mediados do 1933 era Alfonso R. Castelao quen, baixo o xenérico título de *Cousas da vida*, caricaturizaba a situación política do momento cun humorismo resignado e acedo. Despois da súa desaparición das páxinas do xornal será Pardo quen continúe durante eses últimos meses do ano 1933 nesa liña con *Cousas da xente*. Desde entón as ilustracións van desaparecer dun xeito moi acusado. Os autores nesa última etapa serán Vidales Tomé e Massó e a súa representación é mínima. É de sinalar que normalmente os deseños estaban situados en portada, no centro superior a principios do ano 1930 para logo situarse, a mediados do ano seguinte, no centro inferior, sempre dentro da primeira páxina do xornal.

Pola súa banda, na poesía a sistematicidade é moi difícil pola súa escasa presenza. Esta é graficamente a súa evolución durante a década dos anos trinta:



Como vemos no gráfico, non chega nunca a exceder-lo límite do 0,3% anual. Aparece maioritariamente, dentro da escaseza, na contraportada aínda que pode variar e localizarse en páxinas interiores pero nunca en primeira plana. Os autores que atopei durante o proceso de medición foron, por orde de maior a menor presenza: M^a Tydeska con sete poesías, e Bene e Humberto Cuiñas con cadanseu poema.

Despois desta análise pormenorizada podemos afirmar que a desaparición case total das viñetas a partir de finais do ano 1933 será o motivo máis directo do baixón no uso do idioma galego xa antes da chegada da guerra civil en xullo do 1936.

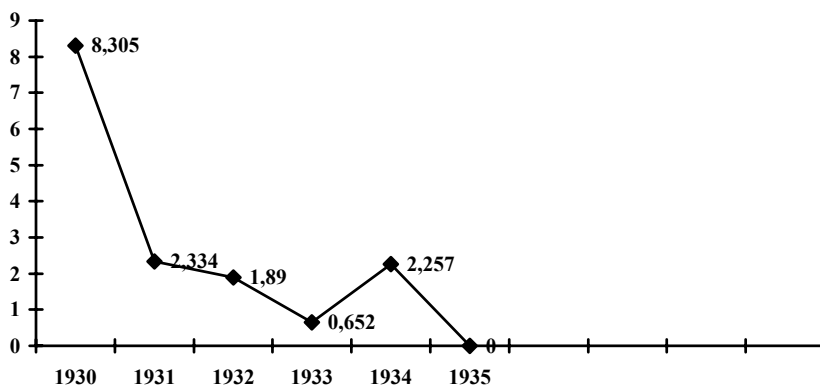
Chegados a este punto, decidín indagar dentro dos xornais dunha determinada data pola posibilidade de ser un índice a ter en conta. Estoume referindo ó 25 de xullo. Deses especiais escollín os seis primeiros desta década xa que a partir do estoupido da guerra civil esa data será unicamente o “Día del Apóstol” e non o centro da miña investigación: o “Día de Galicia”.

No día 25 de xullo de 1930 prodúcense manifestacións conmemorativas do Día da Patria Galega. Nese mesmo día do ano 1933 prodúcese o pacto GALEUZCA. Ó ano seguinte en Santiago o suceso foi o mitin galeguista “das arengas”. Estas poucas referencias dan boa conta da importancia ideolóxica que contiña esa ocasión en especial.

Os xornais dedicados a estes días son máis extensos xa que a tirada oscila entre as 32 e as 20 páxinas, ou sexa, estou a falar dun volume superior incluso ó dobre de páxinas en ocasións. As informacións porcentuais sacadas do seu estudio son as que agora vemos no cadro resumo e nos gráficos.

DATA	TOTAL
venres, 25 xullo 1930	8,305%
sábado, 25 xullo 1931	2,334%
domingo, 24 xullo 1932 ¹	1,89%
martes, 25 xullo 1933	0,652%
mércores, 25 xullo 1934	2,257%
xoves, 25 xullo 1935	0%

Media de uso do galego

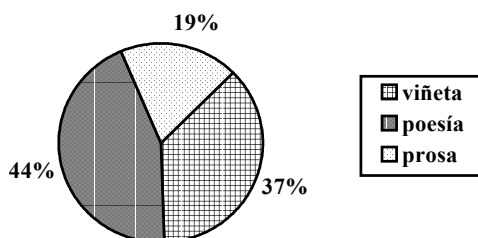


Como se pode comprobar, as porcentaxes de uso son moitísimo máis elevadas pero non chegan ó 9% como índice máximo. Nesta data si hai multitude de referencias á problemática do mundo galego xa sexa cultural, científico... mais sempre en castelán. Nun principio serían de esperar mellores resultados pola transcendencia da ocasión e pola contra, as cifras son bastante semellantes, dentro da diverxencia, ós de calquera xornal medio deses anos xa que o xeral é unha forte tendencia baixista.

Polo que respecta ós ámbitos de uso, nos anteriores xornais consultados o contido expresado en galego estaba dividido entre a viñeta e a poesía, é dicir, creación artística. Vexamos agora graficamente en qué áreas aparece empregada esta lingua neste tipo de xornal.

¹ O *Faro de Vigo* non saía publicado os luns polo que a conmemoración do “Día de Galicia” pasou ó día anterior este ano.

Porcentaxe de uso por ámbito



Como novidade observamos que, a pesar de te-la parcela de menor tamaño, existe na escrita en lingua galega destes xornais algo máis ca viñeta e poesía: o 19% é prosa. A pesar disto o feito perde algo na súa magnitude ó descubrir que na súa maior parte son contos, é dicir, prosa de creación. Estas historias son *A estrela do apóstolo*, de V. Risco, *Cousas*, de Castelao, *As festas da vila*, de Avelino Rodríguez Elías, *¡O Anduriño!*, de Xaime Prada. A única diferenza está establecida polo artigo *Poetas da terriña*, de Luis de Galicea onde fai unha gabanza da obra *Señardá*, de A. Iglesias Alvariño. Polo que fai referencia á súa situación podemos atopalos no interior maioritariamente, aínda que hai un exemplo de aparición en primeira plana, na parte inferior: *Cousas*.

Polo que respecta á poesía cómpre dicir que o seu número de frecuencia é o máis elevado pero que nas dimensións é onde perde, en porcentaxes, fronte ás ilustracións. Non imos facer un relatorio extenso dos variados poemas e autores que se manifestan a través destas páxinas neste celebrado día. Salientaremos soamente aqueles escritores que máis composicións presentan: Ángel Sevillano con *Olliños da miña nena* e *Gabanza das tías maus*, Mario Canda con *Santa Galicia* e *Galicia*, R. Cabanillas con *A Rosalía de Castro* e *Literatos galegos*, ou Bene con *Saudade* e *Rola mensaxeira*. Fóra desta enumeración quedan outros de igual ou maior importancia literaria. Espacialmente, os poemas vanse situar sempre no interior do xornal.

No ámbito das ilustracións hai que destacar que é o seu tamaño e non o seu número, como anteriormente sinalamos, o que provoca a porcentaxe máis alta de uso. Os autores son Ramón Peña, Castelao e Pardo. A súa situación diaria non é desta vez fixa: localízanse na portada, no interior e ou na contraportada.

A modo de conclusión de todo o anteriormente exposto podó sinalar que o xornal *Faro de Vigo* emprega na década dos trinta maioritariamente o idioma castelán. Pretende a mellora en tódolos ámbitos para Galicia, como así o pon de manifesto en ocasións tales como a mesma declaración de intencións salientada case ó inicio deste traballo, pero o progreso que persegue baséase na mellora das industrias, da agricultura, dos medios de transporte e comunicación... non hai ningunha referencia ó problema lingüístico. A presenza do galego neste xornal, nesta década, é case testemuñal xa que unicamente aparece en viñetas, poesía ou contos, primeiro paso dunha lingua en conflito de cara á súa normalización.

A 11ª República foi unha etapa que politicamente favoreceu as liberdades ata tal punto que Galicia chegou case a te-lo seu autogoberno, e iso foi seguido diariamente a través das páxinas do *Faro de Vigo* que dedicaba a tales sucesos primeiras planas e páxinas enteiras. Pero a conciencia da lingua non era un dos obxectivos que se buscaban de maneira prioritaria. Así descubrimos que xa un par de anos antes do estoupido da guerra civil española tiñan desaparecido as mínimas expresións que en galego se escribían das páxinas deste diario vigués. Certamente, comprobamos que, fronte ós escasos resultados dos anos precedentes, no ano 1934 entramos no límite entre as décimas de uso para pasar ás centésimas ou á desaparición total. Con esas cifras non se pode dicir que foi a guerra a causante da desaparición da lingua galega das páxinas deste xornal vigués senón que era unha tendencia dentro da súa propia evolución lingüística.

BIBLIOGRAFÍA

- A maior parte dos datos están sacados dos arquivos do *Faro de Vigo*. Foron consultados tamén xornais na hemeroteca da Universidade de Santiago de Compostela.
- AA. VV., *A información en galego*, Santiago, Edicións Lea, 1996.
- Altabella, J. / Leal Insua, F., *Faro de Vigo y su proyección histórica*, Madrid, Editora nacional, 1965.
- Cal, R. / Pérez, C., *Bibliografía sobre a prensa galega*, Santiago, Edicións Lea, 1994.
- Fernández, J. C., *Apuntes para la historia de la prensa del siglo XIX en Galicia*, Sada, Edicións do Castro, 1981.
- Ledo, M., *Prensa e Galeguismo: Da prensa galega do XIX ao primeiro periódico nacionalista. 20 anos de "A Nosa Terra" (1916-1936)*, Sada, Edicións do Castro, 1982.
- Máiz, B., *Galicia na 11ª República e baixo o franquismo*, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 1988.
- Pérez, M. del C., "Prensa" en *Gran Enciclopedia Gallega*, Tomo XXV, 219-231, Xixón, Santiago, Ed. Silverio Cañada, 1974.
- Santos, E., *Historia de la prensa gallega. 1800-1986*, Sada, Edicións do Castro, 1990.